

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ Ι' — 31 Δεκεμβρίου 1913 — ΤΕΥΧΟΣ Δ'.

Η ΠΕΙΡΩΤΙΚΑ

Τὸ ἰδιόζον ἐνδιαφέρον τοῦ ἐκδότου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ὡς Ἡπειρώτου περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν τυχῶν τῆς εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας ὑπερόχως ἀγαπητῆς Ἡπείρου δικαιολογεῖ τὴν ἐν τῷ τεύχει τούτῳ ἐν ἡμέραις κρισιμωτάταις διὰ τὴν τύχην τῆς βορείου Ἡπείρου ἐπὶκαιρὸν κριθεῖσαν δημοσίευσιν διαφόρων ἡπειρωτικῶν μελετημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα εἶνε καρπὸς διαμονῆς ἡμῶν ἐν Ἡπείρῳ κατὰ μέγα μέρος τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ λήξαντος ἔτους. Προτάσσεται δὲ ἱστορικὸν ὑπόμνημα περὶ Ἡπείρου, ὅπερ ἐθεωρήθη χρήσιμον νὰ συνταχθῇ καθ' ὃν χρόνον διέτριβον ἐν τῇ βορείῳ Ἡπείρῳ τὰ μέλη τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπείας καὶ πλὴν αὐτῶν διάφοροι ξένοι δημοσιογράφοι, οἵτινες πολλαπλὴν ἐποιήσαντο χρῆσιν τοῦ ὑπομνήματος τούτου. Προστίθεται δὲ τοῦτο εἰς πολλὰ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τοῦ λήγοντος ἔτους, ὅτε ὁ ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ, συνταχθέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ δημοσιευθέντα ἐν ἰταλικαῖς, γερμανικαῖς καὶ ἀγγλικάς ἐφημερίαις περὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ ζητήματος ἄρθρα καὶ ὑπομνήματα ὡς καὶ ἀνταποκρίσεις. Πρὸς καὶ τὸ ἐν τῷ γαλλικῷ περιοδικῷ Correspondant δημοσιευθὲν ἡμέτερον ἄρθρον περὶ τῶν ἐλληνικῶν δικαίων, οὗ μετάφρασιν ἐδημοσίευσamen ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ι' σ. 138 κ. εἰ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Ὁ ἑκτακτος ἐρεθισμὸς ὁ ἐπικρατῶν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑπειρὸν ἀπ' οὗ χρόνου κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐν ἀναμονῇ τῆς ὀριζτικῆς τύχης τῶν βορείων αὐτῆς χωρῶν εἶνε λίαν φυσικὸς, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀλληλεγγύην ἁπάντων τῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν. Πράγματι ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑπείρου ἔσχον κοινὰς τὰς τύχας διὰ μακρῶν αἰώνων καὶ παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς.

Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν λαῶν, οἵτινες, ἐξωθούμενοι πρὸς ἀνατολὰς ἐν χρόνοις προϊστορικοῖς ὑπὸ ἐπιδρομῶν, προσερχομένων ἐκ τοῦ βορρᾶ, διέβησαν τὰ στενὰ τῆς Πίνδου καὶ ἐγκτεσιτάθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ, οἱ Ἑπειρώται, καίπερ εἰς διαφόρους διαιρούμενοι φυλὰς, ἐνέμειναν ἀδιατρέπτως καὶ μετὰ καρτερίας εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα.

Ὁ ἐλληνικὸς οὗτος χαρακτῆρ δηλοῦται ἤδη ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὐτὰ τὰ δύο ὀνόματα τὰ σημαινόντα τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ τῶν Γραικῶν, κοιτίδα ἔχουσι τὴν Ἑπειρὸν. Ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ μαντεῖϊ τῆς Δωδώνης, τῷ ἀνακαλυφθέντι ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Τσαρακοβίστας εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, ὑπηρέτουν ὡς ἱερεῖς καὶ ὑπόφῃται οἱ Σελλοὶ ἐκεῖνοι, ὧν τὸ ὄνομα ὡς τὸ τῶν Ἑλλήνων ἢ Ἑλλόπων εἶνε ἀπλῶς ἄλλος τύπος τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων. Ὁμοίως δὲ πλησίον ἐκεῖ ὄκουν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους οἱ Γραικοί, ὧν τὸ ὄνομα διὰ τῆς λατινικῆς γλώσσης μετεβιβάσθη εἰς ἅπαντας τοὺς νεωτέρους λαοὺς ὡς δηλωτικὸν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τὸν Πύρρον, τὸν μέγιστον τῶν βασιλέων ἐκείνου τῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν, ὅστις ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους προεχώρησεν ἐν τῷ πολιτισμῷ, τοῦ τῶν Μολοσσῶν, ἐπεφυλάσσετο νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἡπειρώτας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ. Ἡ νέα πρωτεύουσα, ἡ Ἀμβρακία, ἥς τὴν θέσιν κατέχει σήμερον ἡ Ἄρτα, ἀπέβη τὸ πολιτικὸν κέντρον ἀπάσης τῆς Ἡπείρου, καὶ ἡ ἐνότης τῆς χώρας ἡ κτηθείσα διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Πύρρου δηλοῦται σαφέστατα διὰ τῆς ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ χαραχθείσης ἐπιγραφῆς ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ, ἥτοι συμπάντων τῶν Ἡπειρωτῶν. Δὲν περιωρίσθη δὲ ὁ Πύρρος εἰς τὴν διὰ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἑξαρσιν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἡπείρου, ἀχθείτης ἔκτοτε πρὸς ὑπέρτερον πολιτισμὸν ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνικοὺς λαοὺς, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε νάναβῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν θρόνον αὐτῆς τῆς Μακεδονίας, ἐκτείνων οὕτω τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμοῦ. Ἐνισχυθεὶς δ' ὑπὸ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων προέβη ἔτι περαιτέρω, ἀναγνωρισθεὶς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῆς τῆς Σικελίας, καὶ ἀνέλαβε θαρραλέως τὴν ἡγεσίαν τῆς ἀντιστάσεως αὐτῶν ἐναντίον τῶν ὀπλων τῆς Ῥώμης.

Ἡ δὲ ἀκμὴ καὶ ἡ εὐημερία τῆς Ἡπείρου ἰδίως ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων τῶν καταστραφεισῶν ἓνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα μετὰ τὸν Πύρρον ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου. Τὰ εἰρεῖπια τῆς Δωδώνης καὶ τὰ τῶν ἀρχαίων πόλεων τῶν ἀποκαλυπτομένων συναχῶς τῆς μὲν μετὰ τὴν δὲ ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἅτινα ἤρχισαν ἤδη ἐλκύοντα τὴν προσοχὴν καὶ τὰς μελέτας τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, ἀποδεικνύουσι τὴν πρόοδον τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἡπείρῳ, ὅστις εἶχε βαθείας τὰς ῥίζας, ἐπειδὴ ἠδυνήθη νάντιστῇ εἰς τοὺς ἰσχυροτάτους τῶν κραδασμῶν. Πράγματι οὔτε ἡ καταστροφή ἡ προκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀγρίου Ῥωμαίου νικητοῦ, οὔτε ἡ ἐξο-

λόθρευσις ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων Ἑπειρωτῶν θανατωθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἡδυνήθησαν νὰ ἐρημώσωσι τὴν Ἑπειρον καὶ μεταβάλωσι τὴν ἰδιάζουσαν ὑπόστασιν τῆς χώρας καὶ τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα.

Τὸ αὐτὸ δὲ φαινόμενον τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἀναβιώσεως τῆς Ἑπείρου, ἀναγεννωμένης ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς τέφρας δίκην φοίνικος, ἀπαντᾷ διηνεκῶς διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἡ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου κτίσις τῆς Νικοπόλεως ἐπιτρέπει ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀναβίωσιν τινὰ τῆς Ἑπείρου, ἥς ὁ πολιτισμὸς ἐξετείνεται πέραν τοῦ Ἀφρου ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ ἐκείνῃ, ἣτις προηγῆθη τοῦ Αὐλῶνος, καὶ ἐν τῇ Ἐπιδάμνῳ, ἣν διεδέχθη τὸ Δυρράχιον, πόλεσιν, αἵτινες ἐν μέσῳ τῶν βαρβάρων Ἰλλυριῶν ἀντεπρόσωπευον τὴν πτῆσιν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς μορφώσεως.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐννων, τῶν Χαζάρων, τῶν Ἀβάρων ὑπῆρξαν παροδικαὶ μόνον θύελλαι ἐν χώρᾳ ἥς ἡ ζωτικὴ δύναμις καὶ ἡ εὐμάθεια ὑπῆρξαν καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας μονοῦ παραδειγματικά.

Ἡ δὲ ταχεῖα καὶ ἐν ἐκτάσει διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ αὖξουσα ἐνίσχυσις τοῦ Βυζαντίου ἔδωκαν εἰς τὴν Ἑπειρον νέας δυνάμεις. Πόλεις νέαι καλῶς ὠχυρωμέναι, ὧν ἡ σπουδαιοτάτη ὑπῆρξαν τὰ Ἰωάννινα, ἐκτεινόμεναι μέχρι τῆς ἐτι βαρβάρου καὶ πρωτογόνου Ἀλβανίας, ὅπου τὰ Βελέγραδα (Βεράτιον) εἶχον ἀποθῆ ἐν τῶν φωτεινοτέρων κέντρων τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἐπηύξησαν τὴν σημασίαν τῆς Ἑπείρου ἐν τῇ ἐλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ Ἑπειρος ἡδυνήθη νὰ σχηματίσῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλληνικὸν κράτος ἀνεξάρτητον.

Ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων Κομνηνῶν μετὰ τὴν Ἀρταν ὡς πρωτεύουσαν κατῴρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς καὶ τὴν αἰγλήν καὶ μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Παλαιολόγων

ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτως ἡ κυρίαρχία τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἠπείρου μόνον ἐπὶ λίαν βραχὺν χρόνον ἡδυνήθη νὰ διαρκέσῃ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοὺς ἐθνικοὺς ὅρους τῆς χώρας, διασωσάσης καθ' ὁλοκληρίαν τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν τελευταίων Λατίνων κυριάρχων ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Τόκκων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσι τὴν χώραν εἰς τὴν αὐξοῦσαν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἡ δὲ τύχη τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας δὲν ὑπῆρξε διάφορος τῆς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν τῶν ὑποστασῶν τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἡδὴ κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ μοναχοῦ Διονυσίου τοῦ ἐπονομαζομένου Σκυλλοσόφου οἱ Ἑπειῶται ἀπεστάτησαν. Μετὰ δὲ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἡ πίεσις ὑπῆρξεν ἔτι βαρυτέρα. Ἀλλ' ὑπῆρξαν τοῦλάχιστον ἡπειρωτικοὶ λαοί, οἱ οἱ τῆς Χιμάρρας, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας, οἵτινες μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας κατώρθωσαν νὰ διεκδικήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἢ ἡδυνήθησαν τοῦλάχιστον νὰ ποδείξωσι τὸ φιλελεύθερον αὐτῶν πνεῦμα.

Καὶ ἡ μὲν Χιμάρρα ὑπῆρξεν ἄρκετὰ εὐτυχῆς, κατορθώσασα νὰ ἀναγκάσῃ τὴν Πύλην, ὅπως χορηγήσῃ εἰς αὐτὴν ἤδη τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα προνόμια ἀναδείξαντα τοὺς Χιμαριώτας σχεδὸν αὐτονόμους διὰ μέσου πασῶν τῶν περιπετειῶν τῶν μακρῶν αἰώνων τῆς δουλείας τῆς Ἠπείρου. Οἱ δὲ ὀρεσίβιοι τοῦ Σουλίου ἐπέτυχον διὰ τῆς γεναιότητος αὐτῶν καὶ διὰ τῆς βίας τῶν ἰδίων ὁπλῶν νὰ συγκρατῶσι τοὺς δεσπότας μακρὰν τῶν ὁρέων αὐτῶν, καὶ μόνον μετ' ἀγῶνας λυσσώδεις καὶ θυσίας καὶ μαρτύρια θρυλητὰ ὑπέκυψαν εἰς τὸν Ἀλὴν πασσᾶν. Ὁμοίως δ' ἡ ἱστορία τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς τοὺς ἥρωας τοῦ Σουλίου πρωτοστατοῦντας ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐλληνικῷ ἀγῶνι. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Πάργας, παραδοθέντες διὰ πολιτικῆς πράξεως ἀδίκου εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἠπείρου, ἔδειξαν

περιφανῶς τὴν θερμὴν φιλοπατρίαν τὴν διακαίουσαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Καὶ δὴ, ἀντὶ νὰ μείνωσιν ὑποδεδουλωμένοι εἰς τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, προετίμησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν γενέτειραν, ἀφ' οὗ πρότερον ἔκαυσαν τὰ ὄστα τῶν γεννητόρων. Πολλοὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Πάργαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, μετέβησαν εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἔκειντό ποτε οἱ πρόγονοι, καὶ ἐπυροβόλησαν διὰ πιστολῶν, οἶονεὶ ὅπως ἀγγεῖλωσιν εἰς τοὺς νεκροὺς τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος. Ἄλλως δ' ἐπραξαν αὐτὸ ἐκεῖνο ὅπερ καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντες Ἠπειρώται ἐν τῇ ἑλληνικῇ νεκροταφείῳ τῆς πρωτεύουσας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐξεπλήρουν οὕτω προαιώνιον εὐχὴν μεταδοθεῖσαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν παρὰ τοῖς ὑποδούλοις τῆς χθῆς.

Περὶ δὲ τῶν ἡμερῶν τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ποιήσωμεν λόγον. Ὑπῆρξε χρόνος θλιβερός διὰ τὴν Ἠπειρον ὥς καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας τὰς διοικουμένας ἦτοι ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ εἴτε ἐμμέσως ὑπὸ τῶν γόνων αὐτοῦ. Ὁ παράδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις, καίπερ ὑφιστάμενος τὴν ἐπιβρασιν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἔστιν ὅτε ἐπιτηδεῖως φερόμενος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἰδίως περὶ τὰ τέλη τοῦ σταδίου αὐτοῦ, ἐν αἷς περιστάσεσι συνέφερεν εἰς αὐτὸν χάριν τῆς ἰδέας τῆς ἰδρύσεως ἰδίας ἑλληνοαλβανικῆς ἀρχῆς, ἐπειράθη εἶπερ τις καὶ ἄλλος νὰ μεταβάλῃ τὸν ἐθνολογικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἠπείρου διὰ τῆς τρομοκρατήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς προστασίας τῶν Τουρκαλβανῶν ὡς κυρίων ἐργατῶν τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ πολιτικοῦ προγράμματος. Ἀναφορὰ ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν σουλτάνον ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Δελβινακίου ἀρκεῖ, ὅπως συνοψίσῃ πάντα τὰ κακὰ, δι' ὧν ὁ Ἀλῆς ἐταλαιπώρει τὴν Ἠπειρον. Ἐχει δὲ αὕτη ὡς ἑξῆς:

«Ἐπὶ τούτοις τολμῶμεν νὰ χύσωμεν τὰ πτωχικά μας δάκρυα
 » εἰς τὰ ἴχνη τοῦ θεοχαρίστου καὶ προφητοδόξου θρόνου τῆς
 » Μεγαλειότητός της, ἀναφέροντες, ὅτι δὲν μᾶς ἔμεινε τόπος νὸ

» ζήσωμεν ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, τοῦ βαλῆ τοῦ τόπου μας,
 » διότι αὐτὸς, ὅχι ὡς ἓνας βαλῆς, ἀλλ' ὡς ἓνας ζορμπᾶς μᾶς
 » πέρνει τὸν τόπο, μᾶς ἔκαυσε τὴν χώραν, μᾶς ἐρήμωσε τὰ σπί-
 » τια, μᾶς ἄρπαξε τὸν βίον, κερτίσια μᾶς ἀρπάζει, τὰς γυναῖκας
 » μᾶς ἐντροπιάζει, ἀνδρόγυνα χωρίζει, τὴν πίστιν μας ὑβρίζει,
 » ἀδίκους κἀμνει κρίσεις· ἄλλον φυλακώνει, ἄλλον κρεμᾷ, καὶ
 » ὅλους χωρὶς φταιζόμενον ζητεῖ νὰ μας ἐξολοθρεύσῃ· μάρτυρας
 » ὁ θεὸς εἰς τοῦτο, καὶ ἄμποτε νὰ γείνῃ βακούφης ἡ Μεγαλειό-
 » τής σου. Ἀμάν! Ἐλεός καὶ τόπον καὶ μερχαμέτ εἰς ἡμᾶς».

Ἐυνόητον δ' εἶναι, ὅτι τοιαύτη ὁμότης καὶ τοιαύτη πολιτικὴ
 ἐνέργεια ἠνάγκασαν πολλοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἡπείρου νὰ
 γείνωσι Μωχμεθανοί· ἡ δὲ τοιαύτη ἐξωμοσία ἔλαβεν ἔτι μεγα-
 λειτέρας διαστάσεις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ ἐπὶ τῆς ὀθωμα-
 νικῆς κυριαρχίας. Ὁ τύραννος, ὅστις εἶχε φαντασθῇ τὴν ἰδρυσιν
 κράτους ἐλληνοαλβανικοῦ, ὁ φθάνων μέχρι τοῦ σημείου νὰ στρα-
 τολογῇ Ἕλληνας ἀρμπτωλοὺς, καίπερ ἐξολοθρεύων ἐκείνους οἵ-
 τινες δὲν ὑπηρέτουν αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν, ἤθελε νὰ στηριχθῇ
 πρὸ πάντων εἰς τοὺς Ἀλβανούς. Μεταχειριζόμενος ὡς τελεσφο-
 ρώτατον τῶν μίσων τὴν βοήθειαν καὶ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, δι'
 αὐτῶν ἠθέλησε νὰ ἐρημώσῃ τὰ ἡπειρωτικὰ χωρία. Ὁ δὲ κηδε-
 στῆς αὐτοῦ, ὁ πασσᾶς τοῦ Βερατίου Ἰβραὶμ, ὁ πενθερὸς τῶν τοῦ
 Ἀλῆ υἱῶν Μουχτάρ καὶ Βελῆ, γενόμενος ἀντίπαλος αὐτοῦ καὶ
 ὠθούμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νάντιπράξῃ εἰς τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέ-
 δια, ἔσχε καὶ αὐτὸς ὡς πρόγραμμα τὸ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς Ἀλ-
 βανούς ὡς ἐργάτας τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σκοπῶν καὶ ἀντιτάξῃ
 αὐτοὺς εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οὕτως ἐνηργεῖτο ἐν Ἡπείρῳ ἐθνολο-
 γικὴ μεταβολὴ ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν. Ἀλλ' οὐχ ἤττον οὔτε
 ἡ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν ἐξωμοσία οὔτε ἡ ἐξαλβάνισις τῆς χώρας
 ἐποίησάν ποτε μεγάλας προόδους, καὶ ὑπῆρξαν μόνον ἐπιπόλαιαι.
 Ἡ ἐμμονὴ τῶν Ἡπειρωτῶν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν
 ἐθνικὴν ἰδέαν κατῴρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ ἅπαντας τοὺς διω-
 γμοὺς, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς ὑπερφύας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ

ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀλλοδοξησάντων κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἐνεστερνίσθησαν τὴν νέαν θρησκείαν. Ὅν-
τες Μωαμεθανοὶ ἐν τῷ φανερῷ δὲν ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν χρι-
στιανικῶν ἰδεῶν καὶ ἐθίμων. Ὑπάρχουσιν οἱ θεόμενοι τοῦ θεοῦ
νὰ φανῇ εἰς αὐτοὺς ἀρωγὸς τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἁγίου Νικολάου.
Ὑπάρχουσιν ἄλλοι οἵτινες τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἀφίνουσι
τὰ τέκνα νὰ διέλθωσιν ὑπὸ τὸν Ἑπιτάφιον, ὅπως τύχωσι τῆς
εὐλογίας τοῦ Σωτῆρος. Τὰ ὅρια μεταξὺ τοῦ μωαμεθανισμοῦ καὶ
τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν εἶνε αὐστηρῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ
φυγῇ αὐτῶν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε τὸ ὅτι πολλοὶ αὐτῶν
συνδιαλλάσσουσι τὰς δύο θρησκείας, διδόντες εἰς τὰ τέκνα δύο
ὀνόματα, ἐν μὲν τουρκικόν, ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἱμάμη κατὰ
τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἰσλαμισμού, ἐν δὲ χριστιανικόν, ἰδιό-
μενον ὑπὸ ἱερέως Χριστιανοῦ, ὅπερ μένει καὶ ὡς ὄνομα ἐν τῇ
οἰκιακῇ ἐστίᾳ¹.

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ τῆς γλώσσης,
ἰδίως ἐν τῇ βορείᾳ Ἡπείρῳ, ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν συνόρων αὐτῆς
ἐν τῇ νοτίᾳ Ἀλβανίᾳ, ἐν Αὐλῶνι, ἐν Βερρτίῳ, ἐν Ἑλδασσάν
καὶ ἐν Τυράννοισι. Ἡ ἀλβανικὴ δὲν ἠδυνήθη νάντικαταστάσῃ
τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν αὐτῆς. Αἰ-
σθάνονται μὲν τὴν ἀνάγκην νὰ εἶνε δίγλωσσοι, ἀλλὰ μόνῃς τῆς
ἑλληνικῆς γίνεται χρῆσις χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοι-
νωνίας. Μόνῃ γραπτῇ γλῶσσαι εἶνε ἡ ἑλληνικὴ. Δὲν εἶνε δὲ
τοῦτο ἀποτέλεσμα προσηλυτισμοῦ, οὐδὲ προήλθεν ἕνεκα τῶν
ἀνὰ τὴν χώραν ἐγκατεσπαρμένων ἑλληνικῶν σχολείων, ἀλλὰ
προέρχεται ἐκ πραγματικῆς ἀνάγκης τοῦ βίου καὶ εἶνε τὸ
φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας.
Εἶνε τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ὅπερ βλέπομεν ἐπαναλαμβανόμενον
ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἐν τισὶ τῶν παρακειμένων εἰς
τὴν Πελοπόννησον νήσον, ὅπου οἱ Ἀλβανοὶ εἰ πρὸς νότον ὡς

¹ Edinburgh Review Ἰουλίου 1902 σ. 63.

γεωργοὶ καταβάντες τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα συνανεικράθησαν τελείως μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἔχουσι τὰ αὐτὰ κοινὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς αὐτοὺς κοινούς σκοπούς. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν σύνταξιν μικροῦ ἐλληνοαλβανικοῦ λεξικοῦ, γραφέντος τῷ 1809 πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Rouqueville ὑπὸ τοῦ Σουλιώτου Μάρκου Μπότσαρη, ὅπερ διασώζεται ἐν τῇ Ἑθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων¹. Καὶ δὴ τὸ λεξιλόγιον τοῦτο εἶνε ἔργον πατριώτου, ἔστις, παρακινούμενος ἴσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φιλέλληνος Γαλάτου, ἠσθάνετο τὴν ἀλληλεγγύην μεταξὺ τῶν ἐλληνοφώνων καὶ ἀλβανοφώνων τῆς Ἠπείρου καὶ ἤγετο εἰς τὸ νὰ εὕρῃ ἐν τῇ γλωσσικῇ συνεννοήσῃ τῶν δύο λαῶν ὑποστήριξιν τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς παρεσκευάζετο ὁ μέγας πόλεμος ἐναντίον τῶν δυναστευόντων, ὅστις ἐμελλε νὰ πολήξῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Οἱ δὲ δυνάσται κατενόησαν τὴν σημασίαν, ἣν ὤφειλον νὰ ποδώσωσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλώσσαν ὡς ὄργανον ἐπικοινωνίας μεταξὺ πάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἠπείρου ἀνεξαρτήτως φυλῆς. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἤδη ἀπὸ μακροῦ καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἡ γλῶσσα, ἥς ἐποιούντο χρῆσιν ἐπισήμως αἱ ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ χάριν τῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ αὐτῶν τῶν νοτίων Ἀλβανῶν ὑπῆρξε μόνον ἡ ἐλληνική. Εὐρίσκονται ἀκόμη παμπληθῆ ἐγγραφα, δικαστικαὶ ἀποφάσεις, κλητεύσεις καὶ ἄλλαι δικαστικαὶ πράξεις ἐλληνιστὶ ἐν Λιασκοδικίῳ, Ἀργυροκάστρῳ, Τεπελενίῳ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Βερατίῳ. Αὐτὸς δ' ὁ Ἀλῆς μόνον τῆς ἐλληνικῆς ἐποιεῖτο χρῆσιν, γραφομένης ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν αὐτοῦ γραμματέων. Ἡ Ἑθνικὴ βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν, ἀρχεῖα τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλαὶ ἰδιωτικαὶ συλ-

¹ Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου «Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ὡς λεξικογράφος» (Λόγοι καὶ ἄρθρα. Ἐν Ἀθήναις. 1902 σ. 583 κ. ε.).

λογαὶ διασώζουσι πολυπληθῆ δείγματα, ὧν τινὰ καὶ ἐξεδόθησαν.

Ἄλλο δὲ κακὸν, ἀναγκαίως ἐπακολουθήσαν εἰς τὰς πιέσεις καὶ πρὸ αὐτῶν ἔτι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ καὶ οὐδὲν ἥττον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς τουρκοκρατίας, ἢ μετανάστευσις τῶν Ἑπειρωτῶν, ἥτις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ χώρᾳ, ἐστράφη μέχρι τινὸς πρὸς ὄφελος τῆς Ἑπείρου καὶ τῆς καθ' ὅλου ἐλληνικῆς πατρίδος.

Καὶ δὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐξοικισμοῦ χάριν ἀποφυγῆς τῆς τυραννίας συνεδέθη παρὰ τοῖς Ἑπειρώταις πρὸς τάσιν καρδοσκοπικὴν καὶ ζῆλον ἐπιχειρήσεων, ἀγούσων αὐτοὺς εἰς τὴν ξένην, ὅπου ἠδύναντο ἐξ ἐτέρου νὰ ἐξασκήσωσιν ἐλευθέρως τὴν ἐλληνικὴν αὐτῶν φιλοπατρίαν. Διὸ βλέπομεν αὐτοὺς ἐγκαθισταμένους ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν Ῥωσίᾳ, ἐν Πολωνίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους μέχρι τοῦ Σουδάν καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰς ποικιλωτάτας τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ πλουτοῦντες, ἐθρήσκευσαν πάντοτε τὴν βαθυτάτην ἐθνικὴν πίστιν, ἣν μαρτυροῦσι διὰ κληροδοτημάτων, ἀφιερουμένων εἰς τὰς γενεαίρας, διὰ τῶν ἐπιχειρουμένων ἐν αὐταῖς δημοσίων ἔργων. διὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἢ φιланθρωπικῶν καταστημάτων τῶν ἱδρυθέντων ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἢ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου, ἣν θεωροῦσι πάντοτε ὡς τὴν φωτοδόλον ἐστὶαν τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πόθων.

Εἶνε λίαν ἐνδιαφέρον τὸ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βουδαπέστης καὶ τῆς Βιέννης θέαμα τῶν ἐγγράφων τῶν ἀποδεικνυόντων εἰς ἡμᾶς τὴν ἐμπορικὴν δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἑπείρου καὶ Μακεδονίας μεταναστῶν, οἵτινες, ζῶντες ἐν περιβάλλοντι ὅλως διαφόρῳ καὶ δυνάμενοι νὰ κινῶνται ἐλευθέρως μακρὰν τῆς πατρίδος, δὲν ἐλησμόνουν ἐν τούτοις τὴν πάτριον στέγην τὴν βεδυθισμένην εἰς τὰ σκοτὶ τῆς δουλείας. Μικροὶ καὶ ἀση-

μοι ὑπαλληλίσκοι ἐν τοῖς πρατηρίοις τῶν συμπολιτῶν ἀνὰ τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἐμπορίου, φοιτῆται, παρασκευαζόμενοι πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ἱατρικῆς ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Ἑσπερίας, λόγιοι ἢ τυπογράφοι ἐγκατεστημένοι ἐν Βενετίᾳ ἢ ἐν Βιέννῃ, ἔμποροι πεπειραμένοι καὶ ἐπιχειρηματῖαι, ἀνυψούμενοι κατὰ μικρὸν διὰ τῆς δεξιότητος αὐτῶν καὶ τῶν οἰκονομιῶν εἰς τὴν τάξιν ἰσχυρῶν μεγαλεμπόρων, τραπεζίται ἀναδιδαζόμενοι ἐνίοτε εἰς τοὺς τιμητικωτάτους τῶν βαθμῶν τῆς οὐγγρικῆς καὶ αὐστριακῆς ἀριστοκρατίας, ἐξηκολούθουν μένοντες πάντοτε κατὰ βάθος Ἡπειρώται καὶ Ἕλληνες, ποιοῦμενοι χρῆσιν ἀπάσης αὐτῶν τῆς δυνάμεως, ἀπάσης αὐτῶν τῆς παιδείας, ἀπαντος αὐτῶν τοῦ πλούτου πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ διαθερμαίνοντος τὰ στήθη αὐτῶν πατριωτισμοῦ. Συγκινητικὴ δὲ εἶνε ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιτυμβίων αὐτῶν ἐπιγραφῶν ἐν Βουδαπέστη, γεγραμμένων ἐν τῇ ἐθνικῇ γλώσσῃ, ἧς ἄλλως ποιοῦνται χρῆσιν καὶ αὐτοὶ οἱ σπανιώτατά ποτε ἐπονομάζοντες ἐκυτοὺς Ἀλβανούς.

Εἶνε δὲ καταφανές, ὅτι τοιαύτη ἐθνικὴ ἐμμονὴ τῶν μεταναστευόντων ἐχρησίμευσεν ὥς παραμυθία καὶ ὥς στήριγμα εἰς τοὺς ἀτυχεῖς δούλους τῶν Τούρκων, ὅσοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ μένωσι πρόσκεκολλημένοι εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν ἐκ τῆς ξένης στελλόμενα ἑλληνικὰ βιβλία ἐξήγειρον τὸν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως ζῆλον αὐτῶν, τὸν ἄλλως ἔμψυτον εἰς τοὺς Ἕλληνας, τὰ κληροδοτήματα αὐτῶν ὑπεβοήθουν μεταξὺ ἄλλων τὴν διάσωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς διατηρήσεως ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Ὑπολογίζεται δὲ, ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐν Ἡπειρῷ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἀνέρχεται περίπου εἰς πεντακοσίας χιλιάδας ὀθωμανικῶν λιρῶν· ἄλλως δ' ἡ ὑποστήριξις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων ἦτο αὐτὸ τοῦτο ἡ συντήρησις τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπειδὴ τὰ περισσεύματα τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐκκλησιῶν ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὰ σχολεῖα. Ὑπάρχουσιν ἐβδομήκοντα πέντε μοναὶ καὶ διακόσιαι τεσσαράκοντα ἐκκλησίαι συνεισφέρονσαι εἰς τὴν

διατήρησιν τῶν σχολείων πρὸς ἀνερχόμενα εἰς διςχιλίας ὀθωμανικὰς λίρας κατ' ἔτος.

Ἦθελεν ἀποδοῖ ὑπὲρ τὸ θεῶν μακρὰ ἢ ἀπαρίθμησις τῶν κληροδοτημάτων τῶν Ἠπειρωτῶν τῶν προωρισμένων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς χώρας τῆς τὰ μέγιστ' ἀμεληθείσης ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, εἰς ἐκπαιδευτικὰς ἀξιώσεις καὶ εἰς ἔργα φιλανθρωπικά. Δὲν ὑπάρχει γέφυρα, βρύσις, ὕδραγωγεῖον, νοσοκομεῖον, πτωχοκομεῖον ἢ γηροκομεῖον, ταμεῖον προικίσεως ἀπόρων παρθένων, ἐκκλησία, μονὴ ἢ σχολή, εἰς ἃ νὰ μὴ παρεσχέθησαν δωρεαὶ ἢ ὧν χάριν νὰ μὴ ἀφιερώθησαν διαθήκαι Ἠπειρωτῶν, ἐνοικούντων ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἢ μεταναστευσάντων εἰς ἀπάσας τὰς γωνίας τοῦ κόσμου. Σπουδαία δ' εἶνε ἡ παρατήρησις, ὅτι δὲν ἐλκύει μόνον ἡ γενέτειρα τὴν προσοχὴν τῶν ἐλευθερίων δωρητῶν καὶ διαθετῶν, ὧν μεταξὺ ὑπάρχουσι πολλάκις ἀπλοὶ ἐργάται, ἔστιν ὅτε δὲ πτωχὴ ὑπὸνέτρια ζήσασα ἐν τῇ ξένῃ. Ὑψινοτάτα προνοοῦσι περὶ τῶν ἀναγκῶν ἄλλης ἡπειρωτικῆς ἐπαρχίας, ἄλλου χωρίου. Ἐμψυχώνει αὐτοὺς ἡ ἰδέα τῆς Ἠπείρου καθ' ὅλου ὡς ἐθνικῆς ἐνότητος. Ἡ δ' ἀλληλεγγύη αὕτη δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ἐπεκτείνεται πολλάκις καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτῶν συζῶντας Ἀλβανούς. Δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ παραδείγματος τοῦ μικροῦ χωρίου Νεγρᾶδες, εἰς εὖ τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, κτισθὲν διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν τοῦ διδασκάλου, ὅστις ἦτο ἱερεὺς, προσηρτήθη τῷ 1843 δεξαμενὴ δαπάνῃ δύο Τουρκαλβανῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο Ἰβραὶμ βέης καὶ Ταῖφουρ βέης. Τοιαῦται δωρεαὶ καὶ τοιαῦτα κληροδοτήματα παντὸς εἴδους ἀναφέρονται, ὡς εἶκός, ἐν τῇ ἐπεκτάσει καὶ διασκεδάσει αὐτῶν ἀνὰ πάσας τὰς ἡπειρωτικὰς χώρας εἰς σύμπασαν τὴν βόρειον Ἠπειρον, περιλαμβάνουσι δὲ καὶ τὸ Βεράτιον καὶ αὐτὸ τὸ Δυρράχιον. Παραλείποντες δὲ τὰς ἀναριθμήτους δωρεὰς τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς καζάδες Πωγωνίου καὶ Κονίτης, ὧν ὁ πληθυσμὸς εἶνε ἀναμφισβητήτως ἐλληνικὸς, ἔρχεαι νὰ διεξελθῶμεν διὰ βραχείων τινὰς τῶν πόλεων καὶ κωμο-

πόλεων αἵτινες διαμφισθητοῦνται, ὅπως, ἀποσπώμεναι ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ κατεχομένης βορείου Ἡπείρου, προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Προσθέτομεν δ' ὅπου ἀναγκαῖον ἱστορικάς τινὰς εἰδήσεις περὶ τινων τῶν τόπων.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς Κοριτσᾶς, ἣτις, καίπερ προσαρτηθεῖσα κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς τουρκοκρατίας εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ τοῦ καζᾶ τῆς Κολωνίας, οὐ τὰ ἐλληνικὰ αἰσθητά εἶνε δεδοκιμασμένα, συνδέεται ἀκόμη μετὰ τῆς Ἡπείρου διὰ δεσμῶν προαιωνίων· ἄλλως δὲ μέρος τοῦ καζᾶ τῆς Κοριτσᾶς ἐξαρτᾶται ἐκκλησιαστικῶς ἔτι καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελλᾶς καὶ Κονίτσης.

Ἡ Κοριτσά, πόλις νέα, ἰδρυθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὀφείλει τὴν αὔξησιν αὐτῆς μάλιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Μοσχοπόλεως ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

Τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα τῆς πόλεως ταύτης, συνδυαζόμενον πρὸς τὸν ἔρωτα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, εἶνε καταφανές, καὶ προσπίπτει σαφῶς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἦδη τῷ 1676 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Παρθένιος προσήνεγκε μεγάλην δωρεάν χάριν τοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου τῆς Κοριτσᾶς. Εἰς δὲ τῶν μητροπολιτῶν τῆς πόλεως, ὁ ἐξ Ἀργυροκάστρου ὀρμώμενος Νεόφυτος, συνετέλεσε διὰ τοῦ χρήματος αὐτοῦ τῷ 1857 εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ κτιρίου τούτου. Ἐνωρὶς δ' ἤδη ἐκτίσθησαν αἱ πρῶται ἐκκλησίαι, καὶ ἤδη τῷ 1724 ὑποδομήθη σχολεῖον ἐλληνικόν, χάριν δὲ τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ συνεισήνεγκον καὶ οἱ κάτοικοι τῶν περικειμένων χωρίων.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ φιланθρωπικὰ καθιδρύματα καὶ τὰ σχολεῖα, τοῦθ' ὅπερ ἀλλαχοῦ εἶνε ἀπλοῦν αἰσθημα οἱ Κοριτσαῖοι ἐπιβάλλουσιν εἰς ἑαυτοὺς ὡς καθήκον καὶ ὡς νόμον. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων τῆς Κοριτσᾶς θνήσκει χωρὶς νάφησιν κληροδότημα εἰς τὴν κοινότητα ἢ εἰς τὴν μεγάλην ἑλλη-

νικὴν πατρίδα. Μνημονεύεται τὸ συγκινητικὸν ἐπεισόδιον πτωχοῦ, ὅστις παρὰ τὴν ἐνδειαν αὐτοῦ ἔγνω νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν κοινότητα πᾶν ὃ τι ἐκέκτητο, ... ἐξήκοντα λεπτά. Ἄλλως δ' ἡ Κοριτσᾶ διακρίνεται ἐπὶ τῇ τελείᾳ διοργανώσει τῆς κοινότητος καὶ τῇ διακινήσει τῶν κοινῶν ἀγαθοεργιῶν. Ἰδίως δ' ἡγαγον εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς κοινότητος καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν διαχειρίσιν τῶν χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας ἡθροισμένων θησαυρῶν τὰ καταστατικά τὰ συνταχθέντα ὑπὸ δύο μητροπολιτῶν, ὀνομαζομένων ἀμφοτέρων Δωροθέων. Τούτων ὁ εἰς, θανὼν τῷ 1875, ἦτο Ἕλλην ἐκ Τεπελενίου, ὁ δ' ἕτερος κατήγετο ἐξ Ἀργυροκάστρου. Τινὲς τῶν Κοριτσαίων εὐεργετῶν κατέθηκαν τὰς δωρεὰς αὐτῶν ἢ τὰ κληροδοτήματα ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ τῆς Ἑλλάδος. Μέχρι δὲ τοῦ 1880 οἱ δωρηταὶ ἀνέρχοντο τοῦλάχιστον εἰς τριακοσίους πλὴν τῶν δύο ἤδη προμνημονευθέντων μητροπολιτῶν μεταξὺ δὲ τῶν εὐεργετῶν τῆς Κοριτσᾶς εὐρίσκονται καὶ κάτοικοι τῆς Μοσχοπόλεως καὶ πολλῶν κωμῶν τῶν περιχώρων.

Κοινοτικὸν ταμεῖον καλούμενον Λάσσον καὶ εἰδικῶς διοργανωμένον δέχεται τὰς διαφόρους δωρεὰς, τὰ κληροδοτήματα καὶ τὰ περισσὰ ἔσοδα τῶν ἐκκλησιῶν τὰ προωρισμένα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν φιланθρωπίαν. Ἀνέρχονται δὲ τὰ κοινοτικά κεφάλαια εἰς πέντε ἑκατομμύρια καὶ πλέον. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ ἐκκλησίαι, τὰ σχολικὰ κτίρια καὶ τὰ ὀρφανοτροφεῖα καὶ πτωχοκομεῖα τῆς Κοριτσᾶς εἶνε τῶν λαμπροτάτων μεταξὺ τῶν οἰκοδομῶν σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μετὰ δικαίας δ' ὑπερηφανείας ἀπονέμεται εἰς τὴν πόλιν ἢ ἐπωνυμία ἄλλων Ἀθηνῶν τῶν χωρῶν ἐκεῖνων.

Μεταξὺ δὲ τῶν μεγάλων δωρητῶν ἀρκεῖ νὰ μνησθῶμεν τοῦ Ἰωάννου Μπάγκκα, ὅστις, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐπροίκισε τὴν γενέτειραν διὰ τοῦ ὠραίου αὐτῆς γυμνασίου καὶ ἄλλων δωρεῶν, ὅκα δόμησεν ἐν Ἀθήναις τὰ δύο μεγάλα ἐκεῖνα ξενοδοχεῖα, ὧν αἱ ἐκ τῆς ἐκμισθώσεως πρόσοδοι περιέρχονται εἰς τὸ δημόσιον

ταμεῖον. Εἶνε δ' ἡ ἐλληνικὴ φιλοπατρία τῶν κατοίκων τῆς Κοριτσᾶς οὕτω κατάδηλος, ὥστε δωρεαί, γινόμεναι εἰς τὴν κοινότητα ἄνευ τῆς ῥητῆς δηλώσεως αὐτῆς ὡς ἐλληνικῆς, ἀπεκρούσθησαν αὐτόχρημα ἢ ἐπὶ γνωρῶθῃσαν.

Ἡ δὲ Μοσχοπολις, κειμένη ἐν τῷ αὐτῷ καζᾷ, ἧς οἱ κάτοικοι οἱ διαφυγόντες τὴν μανίαν τῶν Ἀλβανῶν ὑπῆρξαν, καθ' ἃ εἶδομεν ἄνωτέρω, εἰς τῶν παραγόντων ἐξ ὧν γυξήθη ὁ πληθυσμὸς τῆς Κοριτσᾶς, εἶνε ὁμοίως κτίσμα τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ἀλλὰ, καίπερ κτισθεῖσα μόλις τὸν δέκατον τέταρτον ἢ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἔτυχε ταχυτάτης αὐξήσεως, ὀφειλομένης εἰς τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ εἰς τὴν βιομηχανικὴν δραστηριότητα τῶν κατοίκων. Ὁ σήμερον ἐπισκεπτόμενος τὴν πτωχὴν ταύτην κωμόπολιν δὲν δύναται νάντιληφθῇ τὴν σημασίαν ἣν ἔσχευεν ἐν τῷ παρελθόντι οὐδὲ τὸ ἀξίωμα ὅπερ κατέχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐλληνισμοῦ κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα. Εἶχε τότε πληθυσμὸν ἀναρχόμενον τοῦλάχιστον εἰς ἐξήκοντα χιλιάδας, ὡς ἀποδεικνύουσι πλὴν τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τὰ λείψανα τῶν οἰκιῶν αὐτῆς τῶν καταστραφεισῶν τῷ 1769 ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ζηλοτύπως ἐχόντων πρὸς τὴν εὐημερίαν τοῦ ἐλληνικοῦ τούτου κέντρου.

Οἱ Μοσχοπολῖται ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ἀπεδήμουν πολὺ εἰς τὴν ξένην, ἐπειδὴ εἶχον φιλίας σχέσεις πρὸ πάντων μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, αἵτινες προσεῖλκυον αὐτοὺς. Ἀντιπρόσωποι δὲ τοῦ μοσχοπολιτικοῦ ἐλληνισμοῦ μετέσχον τῆς κτίσεως τῆς ὡραίας ἐλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Βουδαπέστη τῷ 1690. Εὐρίσκονται δ' ἐν τῇ αὐτῇ οὐγγρικῇ πόλει καὶ ἱκανοὶ ἐπιτύμβιοι λίθοι Μοσχοπολιτῶν φέροντες ἐπιγραφὰς ἐλληνικάς.

Ἡ δὲ ὁσημέραι αὐξοῦσα εὐημερία τῶν κατοίκων ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ προδῶσι μεταξὺ τοῦ 1690 καὶ 1740 εἰς τὴν κτίσιν ὡραίων ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομῶν τῷ

δὲ 1750 ἰδρύθη ταμεῖον πτωχῶν. Ἀλλῶς δὲ δὲν περιορίσθησαν εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καθηκόντων. Ἡ Μοσχόπολις δύναται νὰ καυχηθῇ, ὅτι ἔσχεν ἤδη τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα καὶ ἔτι μᾶλλον τὸν δέκατον ὀγδοὸν ἄνδρας λαγίους, οἵτινες διὰ τῆς φιλεργίας αὐτῶν καὶ τῶν συγγραφῶν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀγωγῆς τοῦ ὑπὸ τῶν τυράννων δυναστευομένου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Κληρὸς ἐγγράμματος, ὠργανωμένος δι' εὐρύθμου καταστατικοῦ, ὑπογεγραμμένου ὑπὸ ἐξήκοντα καὶ τριῶν ἱερέων τῷ 1713, ἀκμάζοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἴδρυμα ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, ἰδρυθὲν τῷ 1744 ὑπὸ τὸ ὄνομα Νέα Ἀκαδημία δηλοῦσι τὰς προόδους τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἡ Μοσχόπολις κατέχει κυρίως σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας διὰ τῆς ἰδρύσεως ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, ὅπερ, ἰδρυθὲν περὶ τὸ 1734, εἶνε τὸ δεῦτερον τοῦ καθ' ὅλου ἑλληνισμοῦ μετὰ τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἓνα ὅλον αἰῶνα πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσαγωγῆς τῆς τυπογραφίας.

Καταφανὲς δὲ δεῖγμα τῆς κεκηρυγμένης φιλοπατρίας τῶν Μοσχοπολιτῶν εἶνε ὁ βίος τοῦ ἐκ τῆς κωμοπόλεως ταύτης ὀρμωμένου οἴκου Σίνα. Οἱ εἰς τὴν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ πλουτήσαντας οἰκογένειαν ταύτην ἀνήκοντες, ἀναδειχθέντες βαρῶνοι ἐν Οὐγγαρία καὶ τραπεζίται ἐν Βιέννῃ, ἔγνωσαν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ τρεῖς γενεάς τὰ ἔθνικα αὐτῶν αἰσθήματα. Εἰς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ κτίστης τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος. Τὰ δ' ἐν Ἀθήναις ἱδρύματ' αὐτῶν, τὸ Ἀστεροσκοπεῖον καὶ ἡ Ἀκαδημία, ἣτις εἶνε τῶν μεγαλοπρεπεστάτων κτιρίων τῆς πρωτεύουσος τῆς Ἑλλάδος, φέρουσι δικαίως τὸ ὄνομα τῶν Μοσχοπολιτῶν ἐκείνων πατριωτῶν.

Ἀνακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν ἡμερῶν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν

ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων. Ῥωμᾶνος περιηγητής, δὲ Κ. Ν. Μπουριλεάνου, οὗ αἱ μαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας¹, καίπερ προσπαθήσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ἡσθάνθη οὐχ ἥττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὰ ἐπιχώρια ἄσματα εἶνε μόνον ἑλληνικά, ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας.

Τὸ δὲ Λιασκοβίκι, ἡ πρωτεύουσα τοῦ εἰς τὸ σαντζάκιον τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνήκοντος ὁμωνύμου καζᾶ, περιλαμβάνοντος κατὰ τὴν τελευταίαν τουρκικὴν ἀπογραφὴν 10.379 κατοίκους Ἑλλήνας καὶ 4.276 Μωαμεθανοὺς μετὰ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἑλληνικῶν σχολείων, ἐχόντων 1189 μαθητὰς², διαπνέεται ὁμοίως ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Τὸ Λιασκοβίκι συνδέεται ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς τὰς ἄλλας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀφῶν ἑλληνικὰς χώρας, ὥστε μεταξὺ τῶν χορηγιῶν τῶν χρησιμευσουσῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ σχολείου ὑπάρχουσι ποσὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Βελλᾶς, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ἡ μεταξὺ τῶν Ἑπειρωτῶν ὑφισταμένη ἀλληλεγγύη. Αἱ ξέναι προπαγάνδαι ἐπειράθησαν νὰ ἰδρῦσωσιν εἰς Λιασκοβίκι σχολὴν ἀλβανικὴν, καὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ οἰκείου κτιρίου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη νὰ μείνῃ ἀτελείωτον ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐνδιαφέροντος παρὰ τῶν κατοίκων μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἔχουσι συνείδησιν τελείως ἑλληνικὴν καὶ ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν χάριν τῶν ἀνγκῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας.

Τὸ δὲ σαντζάκιον τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἔχον κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν 81.860 κατοίκους Ἑλλήνας καὶ 69.284

¹ Ἴδε Eugenio Vaine ἐν τῇ *Voce* τῆς 7/20 Φεβρουαρίου 1913.

² Ἴδε τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τοῦ *Amadore Virgili*.

Μωαμεθανούς, διακρίνεται ἐπὶ τοῖς ἑλληνικοῖς αὐτοῦ αἰσθήμασιν. Ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας συνίστατο περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ἐξ Ἑλλήνων, ὧν μεταξὺ μεγαλέμποροι μετερχόμενοι ἄξιον λόγου ἐμπόριον μετὰ τῆς Βενετίας. Ἀλλ' ἐνεκα τῶν πιέσεων τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἠρξήθησαν περὶ τὸ 1770, πολλοὶ αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύωσι. Πλείστοι δ' ὅσοι αὐτῶν ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ ἐξωμοτῶν, ἀρχαίων Χριστιανῶν μεταστάντων εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Οὕτως ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ τῆς χώρας θὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ μεταβληθῇ, ἂν ἡ καταφανὴς ἐπικράτησις τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς περιχώροις καὶ καθ' ἅπασαν τὴν περιοχὴν δὲν ἐξηκολούθει νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τὸν ἐπικρατοῦντα ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον τὸ Ἀργυροκάστρον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Αὐστριακοῦ γεωγράφου καὶ ἐθνολόγου Hahn, ἀντετάχθη μετὰ τῆς μεγίστης ἐγκαρτερήσεως εἴπερ τις καὶ ἄλλη πόλις τῆς Ἡπείρου (unter allen Punkten von Epiros am hartnäckigsten) εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ καζᾶς τοῦ Ἀργυροκάστρου, ὁμωνύμου πρὸς τὸ σαντζάκιον, περιλαμβάνει κατὰ τοὺς ἀπογραφικοὺς πίνακας τοῦ Ἰταλοῦ Amadore Virgili πεντήκοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα μετὰ 1916 μαθητῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐξήκοντα καὶ ἑξ χωρίων τοῦ διαμερίσματος μόνον δεκατρία οἰκοῦνται ὑπὸ Μωαμεθανῶν καὶ ἑξ ἔχουσι πληθυσμὸν μικτόν.

Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ σχολὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου ἰδρύθη ἤδη τῷ 1633, ἀνέρχεται δηλαδὴ εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους τῶν χρόνων ἐν οἷς βλέπομεν ἀναγεννώμενον ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας τὸν ἔρωτα τῶν γραμμάτων ὡς ὄργανον τῆς παλιγγενεσίας τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας παρὰ τοῖς ὑποδοῦλοις Ἑλλησι. Διειρηεῖτο δ' ἡ σχολὴ αὕτη δαπάναις τῶν πλουσίων Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς χώρας, ὧν οἱ πλείστοι εὕρισκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Βενετίας. Διαλυθεῖσα δ' ἀργότερον ἀνασυνεστάθη τῷ 1789, καὶ μετὰ τὴν γενικὴν καταστροφὴν τὴν ἐπακλουθήσα-

σαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ἀνιδρύθη ἐκ νέου τῷ 1830. Εἰς δὲ τῶν μεγάλων αὐτῆς δωρητῶν ὑπῆρξε τῷ 1864 ὁ μητροπολίτης Κοριθαῖς Νεόφυτος, γέννημα τοῦ Ἀργυροκάστρου.

Δύναται δὲ τὸ Ἀργυρόκαστρον νὰ καυχηθῇ εὖχ ἵττον τῆς Μοσχοπόλεως, ὅτι εἶνε ἡ γενέτειρα πολλῶν λογίων Ἑλλήνων. Εἰς αὐτῶν, ὁ Γεώργιος Δημητρίου, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος δημοσιεύσας τῷ 1719 ἑλληνολατινικὴν γραμματικὴν. Ἄλλοι δ' ἔδωκαν τῷ 1759 καὶ τῷ 1818 τοὺς ἀναγκαίους πόρους χάριν τῆς ἐκδόσεως βιβλίων ἀναφερομένων εἰς τὰς κλασικὰς μελέτας.

Τὸ δὲ ἀποδεικνύον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς πόλεως ταύτης εἶνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὑπὸ τινων ἱστορικῶν δεκτὴ γενομένη παράδοσις, καθ' ἣν ὁ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Καποδίστριας κατήγετο ἐξ Ἀργυροκάστρου.

Τὸ δὲ Κεστοράτι, κωμόπολις τοῦ αὐτοῦ καζᾶ τοῦ Ἀργυροκάστρου, κατέχει θέσιν ἐπιφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐν Ἡπείρῳ ἑλληνικοῦ ἐθνισμοῦ. Ἐξ αὐτοῦ κατάγεται εἰς τῶν διακεκριμένων εὐεργετῶν τῆς τε γενέτειρας καὶ τοῦ καθ' ὅλου ἑλληνισμοῦ, ὁ Χρηστάκης Ζωγράφος, πατὴρ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Ἡπείρου. Οὗτος ὑπῆρξεν ἱδρυτῆς σχολείων, δωρητῆς ἀξίων λόγου προσῶν χάριν φιλανθρωπικῶν ἔργων καὶ τῆς εὐζωίας τῶν κατοίκων αὐτοῦ τοῦ Κεστορατίου, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς διαδόσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἑλληνικῇ πατρίδι. Τὰ ἐν Κεστορατίῳ διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθέντα ὑπῆρξαν ἐπὶ μακρὸν φυτώριον διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἡπειρον.

Τὸ δὲ Κάτω Λάμπορον τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος, κείμενον πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Ἀργυροκάστρου, εἶνε ἡ γενέτειρα δύο μεγάλων εὐεργετῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Εἶνε δ' οὗτοι οἱ ἀδελφοὶ Ζάππαι. Πλὴν τῶν σχολείων τῶν ἱδρυθέντων ἐν τῇ πατρίῳ χωρίῳ καὶ τοῖς περιχώροις εἰς

αὐτοὺς χρεωστεῖται διδασκαλεῖον οἰκοδομηθὲν ἐν Λαμπόδῳ μετὰ βιβλιοθήκης, ἣτις ἤρθημι ἑξακοσίους τόμους τῇ 1880. Ἐν τῶν σπουδαιοτάτων αὐτῶν ἰδρυμάτων εἶνε τὸ μέγα ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ διδασκαλείου θηλέων παρθεναγωγεῖον. Τὸ Ζάππειον τοῦτο ἱδρυμα εἶνε τὸ μέγιστον τοιοῦτον τὸ ὑφιστάμενον ἐν Τουρκίᾳ. Ἐκ δὲ κληροδοτήματος αὐτῶν ἀνηγέρθη ἐν Ἀθήναις τὸ Ζάππειον μέγαρον, ὃν τῶν μεγίστων οἰκοδομημάτων τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης. Πλὴν τῶν βιομηχανικῶν ἐκθέσεων οἱ Ζάππαι ἐσκέφθησαν καὶ περὶ πνευματικῶν διαγωνισμῶν καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων. Εἰς δὲ τὴν μεγαλοδωρίαν αὐτῶν χρεωστεῖται τὸ μέγα ἐν Ἀθήναις ἄλλος περὶ τὸ Ζάππειον μετὰ τῶν πέριξ ἐξωραϊσμῶν. Ἀπόδειξις δὲ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν ἐκ Λαμπόδου εὐεργετῶν τούτων καὶ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑλλάδος εἶνε τὸ ὅτι τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἐτέρου τῶν ἀδελφῶν κεῖται συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέλησιν ἐν τῇ πατρίῳ χωρίῳ, τὸ δὲ κρανίον διατηρεῖται ἐν τῇ μεγάλῳ κτιρίῳ τῶν Ἀθηνῶν τῷ φέροντι τὸ ὄνομ' αὐτοῦ.

Ὁ δὲ καζᾶς τοῦ Δελβίνου σύγκειται ἐξ ὀγδοήκοντα χωρίων ἐχόντων κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν 14.822 κατοίκους Ἑλληνας καὶ 5.520 Μωαμεθανούς. Ἦδη δ' εἰς τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα ἀνέρχεται ἡ κτίσις τοῦ πρώτου ἐν Δελβίνῳ ἑλληνικοῦ σχολείου.

Τὸ δὲ Τεπελένιον, ἡ πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου καζᾶ, ἅτε ὃν ἡ γενέτειρα τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, θὰ ἠδύνατο νὰ νομισθῇ ὡς ἐμπορούμενον ἰδεῶν ἀνθελληνικῶν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας βλέπομεν διαφόρους Τεπελενιώτας ἀναδεικνυομένους εὐεργέτας τοῦ τε πατρίου χωρίου καὶ ἄλλων πολισμάτων τῆς Ἡπείρου. Ὑπῆρξε δὲ τὸ Τεπελένιον καὶ πατρίς τοῦ Δωροθέου, τοῦ μητροπολίτου ἐκείνου τῆς Κοριτσᾶς τοῦ ἐργασθέντος δραστηρίως ὑπὲρ τῆς συντάξεως τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς

πόλεως ταύτης. Σύμπας δ' ὁ καζᾶς σύγκειται ἐκ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ χωρίων, ἐχόντων δεκαοκτὼ ἑλληνικὰ σχολεῖα μετὰ 589 μαθητῶν (Amadore Virgili).

Τῆς δὲ Πρεμετῆς, πρωτεύουσας τοῦ ὁμωνύμου καζᾶ, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι τριάκοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα μετὰ 1189 μαθητῶν (Amadore Virgili), τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν σχολεῖον ἰδρύθη τῇ 1778 διὰ χρημάτων ἑνὸς τῶν ἐπιχωρίων Ἑλλήνων, τοῦ Ζώτου Ντούρου, ἐγκαταστημένου ἐν Βιέννῃ, ὅστις ἐκκληροδότησε διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ τῇ 1785 εἰς τὴν αὐτόθι Αὐτοκρατορικὴν Τράπεζαν τεσσαράκοντα χιλιάδας φλωρινίων χάριν διατηρήσεως τῆς σχολῆς ταύτης.

Γόνος δ' ἑνὸς τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς τῆς Πρεμετῆς, τῆς Χοταχόβας, εἶνε ὁ Ἀπόστολος Ἀρσάκης. Παρορμηθεὶς ὑπὸ τῶν παρακλήσεων τῶν κατοίκων τῆς γενετείρας καὶ τῶν γειτονικῶν χωρίων Κούτλας, Κόσσοδας, Φράσσαρης, Ὀγράνας, Λουψίκας, Νοβοσέλλια, Μπένια, Γκοστιτίτσας, Κότσικα καὶ Ὀδρίτσιανης, ἐμψυχουμένων ἀπάντων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, ἱδρυσεν ἐν Χοταχόβᾳ σχολεῖον ἑλληνικόν, καὶ κατέθηκε παρὰ τῇ Φιλεκπαιδευτικῇ ἐταιρείᾳ τῶν Ἀθηνῶν ποσὴν ὀγδοηκοντακισχιλίων δραχμῶν χάριν συντηρήσεως τοῦ σχολείου τούτου, ὅπερ προώριστο νὰ θεραπεύῃ τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας ἀπάντων τῶν προμνημονευθέντων χωρίων, ὧν τινα ἄλλως κατώρθωσαν ἀργότερον νὰποκτήσωσιν ἴδια σχολεῖα. Δὲν περιωρίσθη δὲ ὁ Ἀρσάκης εἰς τὸ νὰ ἐπιδαφιλεύσῃ παντοῖα εὐεργετήματα εἰς τοὺς συγχωριανοὺς τῆς Χοταχόβας, ἀλλ' οἱ σκοποὶ αὐτοῦ προέβησαν ἔτι περαιτέρω. Καὶ δὴ ἐδώρησε ζῶν καὶ ἐκκληροδότησεν εἰς τὴν μνησθεῖσαν ἐταιρείαν τῶν Ἀθηνῶν ποσὰ σπουδαιότατα. Τὸ δὲ κληροδότημ' αὐτοῦ χρησιμεύει εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ μεγίστου τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτηρίων θηλέων, τοῦ Ἀρσακείου ἐκείνου τοῦ κατέχοντος συνοικίαν ὅλην ἐν αὐτῇ τῇ κέν-